

Аһаҕас уруок былаана

Уруок тиэмэтэ: *Тыл алыптаах хонуута*

Уруок сыала:

Тыл баайын, эгэлгэтин, аналын туһунан оҕолорго үөрэтии.

Соруктара:

- Тылы – өһү сытыылааһын, төрөөбүт төрүт тылга тапталы ингэри;
- Үөрэнээччилэри сиэр – майгы өттүгэр иитии;
- Оҕо сахалыы тылынан санарар, толкуйдуур, ырытар, бэйэтин саныыр санаатын толору этэр дьоһуру сайыннарыы.

Уруок хаамыыта.

I. Тэрээһин чаас

- Оҕолору турукка киллэрэн, уруокка бэлэмнээһин;
 - Уруок тиэмэтин, сыалын – соруктарын билиһиннэри.
- Дорооболорун!

Бүгүңнү уруокпут күрэх, толкуй уруок, бэйэ санаатын толору, аһаҕастык этии уруога буолуоҕа. Уруокпутун саха норуодунай поэта Сэмэн Данилов хоһоонунан саҕалыахпын баҕарабын.

Олох ханнык да ыар түгэнигэр

Ийэ тылтан абыралы булуон,

Кини баай байҕалыгар тиксэннин,

Баай дууһаланыан,

Өлбөт өйдөнүөн...

II. Саҕа тиэмэни барыы

- Тыл – диэн эһиги санаабытыгар тугуй, туох суолталаабы? (Оҕолор эппиэттэрэ)

Тыллар лексическэй суолталара – диэн тыл тугу бэлиэтиирэ ааттанар.

“Тыл” диэн тыл лексическэй суолтатын көрүүхпүт.

Тыл

1. Харамай аһыыр, амтаны билэр, оттон киһи ону таһынан сангарар, айабын иһигэр сылдыар имигэстик хамсыыр органа.

2. Сүөһү эбэтэр туох эмэ тылыттан бэлэмнэммит бүлүүдэ, аһылык.

Холобур: таба тыла, собо тыла...

3. Киһи сангарар дьоһура: дьон, норуот саната.

Холобур: тыла суох киһи. Саха тыла.

4. Тугу эмэ быһааран, бигэргэтэн эбэтэр модьуйан бэйэ санаатын этии, сана санарыы.

Холобур: тыл көңүлэ, мунньахха тылла эт.

5. Киһиттэн киһиэхэ этэн тугу эмэ тарҕатыы, тиэрдии; кэпсээн, сурах, илдьит.

Холобур: оннук тыл тарҕаммыт, тылла тириэрт.

6. Норуот санарар санатын туохха эмэ аат буолан туттуллар туспа суолталаах сүрүн единицата, кэрчигэ.

Холобур: этии тус – туспа тыллартан оноһуллар.

7. көсп. Туох эмэ киһи өйүгэр – санаатыгар тийэр ураты ис хоһооно, өйдөбүлэ.

Холобур: композитор музыка тылынан киһи санаатын этэр.

8. Туох эмэ хайа эмэ өттүнэн киһи – сүөһү тылыгар майгынныыр чааһа.

Холобур: хомус тыла, кур тыла, чуораан тыла.

9. Обществоҕа олобуран туттуллар кэпсэтии средствота.

Холобур: литературнай тыл, сурук тыла, тыл сокуоннара, национальнай тыл.

1992 с. муус устар 4 күнүгэр ылыллыбыт Саха Республикатын Конституциятын 46-с ыстатыйатыгар «Саха Республикатын государственнай тылларынан саха уонна нуучча тыла буолаллар» диэн суруллубута.

Ш. Чингэтий.

Бөлөбүнэн күрэх

1. Кылаас оџолоро икки хамаандаџа хайдаллар, аат,хамандыыр, сирдџит-девиз булуналлар.
2. Тыл диэн тыллаах өс хоһооннорун, бэргэн этиилэри булуу.

Тыл – өс туһунан.

Киһи тыла – уот

Киһи тыла уоттааџар абытай

Киһи тыла – ох

Киһи тыла охтооџор сытыы

Бар дьон тыла – ох, санаата батас

Киһи тыла – батыйа

Сүгэ – балта тыл

Тыл эрдии, киһи – оночо

Тыл – киһи ис дууһатын кэрэһитэ

Аџыйах тыл – минньигэс, элбэх тыл – сымсах

Быһах сытыыта, тыл чобуота ордук

Сиэрдээх тылы утарар кытаанах

Эппит тыл биир, санаабыт санаа төлөрүйбэт

Кырдыктаах тыл өһүллүбэт, кытаанах кэлгиз сөллүбэт

Тылы тыалга бырахпаттар

Тыл дыялаттан арахсыбат

Этэр тыл эџэлээх, сангарар тыл саталаах

Киһи тыла сүүс көһү саба сүүрэр

Киһи тыла сэттээх, киһи тыла сүлүһүннээх

Айахха киирбиччэ санарыма

Кыһыл тылгынан кыырыма

Кыһыл тылынан кумахтан өтүү хатар

Тылга тийһэр киһи албаһа элбиир

Куһаҕан тылтан бэл от – мас хагдарыйар

Эппит тыллааҕар эппэтэх тыл ордук

Тыл унуоҕа суох

Киһи тыла күлүүс тыла буолбатах – тылын ыллым диэн эрэнимэ

Тыл туһунан бэргэн этиилэр

Эйэбэс, истинг тыл барахсан

Саас буолан сандаарар сүрэх ахсын

Леонид Попов

Саха тыла сир симэбин курдук сиедэрэй

Үрүйэ уутун курдук сэргэх

Амма Аччыгыйа

3. Хамандыырдар курэхтэрэ

Алексей Андреевич Иванов – Күндэ

«Төрөөбүт тыл»

Төрөөбүт

Төрүт тыл,

Сөрүүн

Сүөгэй курдук,

Сүрэби – быары

Сөрүүргэтэр,

Убаҕас отон

Уутун курдук,

Улахан куйааска

Утаҕы аһарар,

Сырдыгыныны көөннүбүт

Сылгы кымыһын курдук,

Тостор куйааска

Тобулу ханнарар...

Ибиирэн биэрэр...

Иитиллибит

Саппа

Ийэ тылбыт

Садарах уотунан

Иинэбэс сири

Күтүр харананы

Имэнинэн – быйангынан

Күлүмнэтэ сырдатар...

Семен Петрович Данилов

«Саха тыла»

Дьиннээх төрүт тылым

Саха тыла,

Улуу баай тыл улуутугар

Сахам тыла!

Хоромньу суох: ыйытыгыга

Мин көңүлүм, мин тапталым,

Толоостук «даах!» - диирин
оннугар

Мин советскай былааһым тыла.

Эн сахалыы хардарыгар.

Ол иһин итэбэйбэппин,

Иһит, добуруом, ытыктаа

Эн тылын эстиэ дииллэрин,

Ийэн тылын, аҕан тылын,

Айыы тыла, олонхо тыла

Хомотума, ытатыма,

Аата суох өлөр кэскилин.

Киһилии кэпсэт эбэбиниин

4.Толкуйдаа, оонньоо, таай

1.Викторина боппуруостара

-Сахаларга айар тыл аҕата (А.Е. Кулаковскай – Өксөкүлээх Өлөксөй)

-Саха бастакы суругунан айымньытын аата, ааптара («Ахтыылар»
Уваровскай)

-Дьокуускай куорат төрүтгэммит сыла (1632с.)

-Ус улуу хочо аата (Туймаада, Эңсиэли,Эркээни)

-Кыараҕас аһаҕас дорҕооннор (ы,и,у,ү)

-Сахалыы алфавит хас буквалааҕый? (40)

-Тыл иччитин аата (Ытык Чыыбыстаан)

-Истиил керуннэрэ (Кэпсэтии, уус-уран, наука, дыыала, публицистика)

-Тыл туохтан турарый? (буукубаттан)

-“Саха тыла» хоһоон автора

2.Тыллар синонимнарын суруйтаалаа

Кистээ-саһыар, хорҕот

Суоттаа-аах, таһаар

Баттах-суһуох, ас, бэски

Кистээ-саһыар

Суоттаа-аах, таһаар

Киис-саарба

Доҕор-атас, табаарыс

Ардах-самыыр

Көрүс-тоһуй

3.Ыйыннык тылынан сирдэтэн, инниттэн уонна кэнниттэҥи аахтаһа уларыйбат тыллары эт

Былыргы булт тэрилэ-айа

Киһи органа-хабах, хоннох, харах, суус, сис

Адһырҕа кыыл-эһэ

Дһыл кэмэ-саас

Ахсаан-икки

Ыал баһылыга-аҕа

Хос көстүү-кулук

Ыал дһоло-оһо

Барыллаан көрүү-оччо

Убай кэргэнэ-санас

Үүнээйи төрдө

Халлаан эттигэ

Улуус киинэ-Амма

Куорат-Томмот

Балык тыынар органа-хабах

Төрөппут ийэтэ-эбэ

4.Түмүк

1.Тыл диэн дьол, эрэл, доруобуйа эбит, сиэр-майгы эбит. Тыл дьадыайыта норуот дьадыайыта.

Тыл тиллиитэ-норуот тиллиитэ буолуоҕа. Үтүөнү-кэрэни айхаллыыр, куһаҕаны, сидьини саралыыр, кырдыктаах тыл эрэ өлбөт үйэлээх. Сымыйа тыл өр үйэтэ суох, олоҕо суоҕа көстөн сотору сүтэр, симэлийэр.

Тыл-уот. Ол иһин уоту уот курдук сэрэнэн туттуохха, сымыйа тылы күөдьүйээтин кытта сонно тута саба охсуохха. Хаһан да иккиһин күөдьүйбэт гына.

2.Бөлөбүнэн күрэх түмүгүн таһаарыы.

Мэнэ суруктары туттарыы, сыана туруоруу.